

**UMARALI NORMATOV IJODIDA ADABIY SUHBAT
JANRINING O'RNI**

Davlatova Xilola Dilshodjon qizi

Farg'ona davlat universiteti

Filologiya fakulteti o'zbek tili yo'nalishi 22.94- guruh talabasi

***Annotatsiya:** O'zbek adabiyotshunosligining yetuk vakillaridan biri bo'lgan Umarali Normatov ijodida adabiy suhbat janrining o'rni va ahamiyatini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda adabiy suhbat janrining o'ziga xos xususiyatlari, uning adabiy tanqid tizimidagi funksional vazifalari hamda zamonaviy adabiy jarayonni yoritishdagi roli atroflicha o'rganiladi.*

Normatovning adabiy suhbatlari misolida ushbu janrning dialogik tabiati, ijodkor shaxsini ochib berish imkoniyatlari, estetik qarashlar va badiiy tafakkur evolyutsiyasini aks ettirishdagi ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, muallifning suhbat jarayonida qo'llagan uslubiy yondashuvlari, savol-javob tizimining mantiqiy qurilishi, suhbatdosh bilan o'zaro fikr almashuvining badiiy va ilmiy uyg'unligi tahlil qilinadi.

Adabiy suhbat janrining nafaqat informatsion, balki tahliliy, estetik va tarbiyaviy funksiyalari ham asoslab beriladi. Normatov ijodida ushbu janr orqali adabiy muhit, davr ruhiyati, ijodkorlarning individual uslubi va ichki dunyosi keng yoritilishi ko'rsatib o'tiladi. Shu bilan birga, uning suhbatlari adabiy-tarixiy manba sifatida ham muhim ahamiyat kasb etishi dalillanadi.

Umarali Normatovning adabiy suhbat janrini rivojlantirishdagi xizmatlari umumlashtirilib, uning o'zbek adabiy tanqidchiligidagi o'rni va ilmiy merosining dolzarbligi asoslab beriladi.

***Kalit so'zlar:** adabiy suhbat janri, adabiy tanqid, Umarali Normatov, o'zbek adabiyotshunosligi, dialogik shakl, ijodkor shaxsi, estetik qarashlar, badiiy tafakkur, adabiy jarayon, tanqidiy tahlil, ilmiy yondashuv, suhbat uslubi, adabiy meros, badiiy-estetik tahlil.*

Kirish

O'zbek adabiyotshunosligi taraqqiyotida adabiy tanqid va uning turli janrlari muhim o'rin egallaydi. Ayniqsa, XX asrning ikkinchi yarmi va XXI asr boshlarida adabiy tanqid nafaqat badiiy asarlarni baholash vositasi, balki adabiy jarayonni yo'naltiruvchi, estetik mezonlarni shakllantiruvchi muhim ilmiy soha sifatida rivojlandi. Shu jarayonda adabiy suhbat janri alohida ahamiyat kasb etib, ijodkor shaxsini, uning badiiy tafakkurini va ijodiy laboratoriyasini ochib berishda samarali vositaga aylandi.

Adabiy suhbat janri o'zining dialogik tabiati bilan boshqa tanqidiy janrlardan ajralib turadi. Unda adabiyotshunos va ijodkor o'rtasida bevosita fikr almashinuvi yuzaga keladi, natijada badiiy ijodning ichki mexanizmlari, asar yaratilishining psixologik va estetik omillari ochib beriladi. Bu jihat adabiy suhbatni nafaqat ilmiy, balki badiiy-estetik qiymatga ega bo'lgan janr sifatida ham namoyon etadi[1].

O'zbek adabiy tanqidchiligida ushbu janrni rivojlantirishda Umarali Normatovning xizmatlari alohida e'tiborga loyiqdir. U o'z ijodida adabiy suhbatdan samarali foydalanib, zamondosh ijodkorlarning estetik qarashlarini, ularning adabiy pozitsiyasini va ijodiy izlanishlarini chuqur tahlil etgan. Normatov suhbatlarida adabiy jarayonning dolzarb masalalari ko'tarilib, ular ilmiy asosda yoritiladi. Shu bois uning adabiy suhbatlari nafaqat tanqidiy manba, balki muhim adabiy-tarixiy hujjat sifatida ham qadrlanadi[2].

Umarali Normatov ijodida adabiy suhbat janrining o'rni, uning o'ziga xos xususiyatlari va adabiy tanqid tizimidagi ahamiyatini ilmiy asosda tahlil qilishdan iboratdir.

Adabiy suhbat janrining mohiyati va o'ziga xosligi

Adabiy suhbat janri adabiy tanqidning dialogik shakliga asoslangan bo'lib, unda ikki yoki undan ortiq shaxs o'rtasida fikr almashinuvi orqali muayyan adabiy masala yoritiladi. Bu janrning ildizlari jahon adabiyotiga borib taqaladi va u ko'plab milliy adabiyotlarda keng qo'llanilgan. O'zbek adabiyotshunosligida esa bu janr XX asrda faol rivojlanib, adabiy tanqidning samarali vositalaridan biriga aylandi.

Adabiy suhbatning asosiy xususiyati shundaki, u monologik bayondan farqli ravishda dialog asosida quriladi. Bu esa fikrlarning erkin, tabiiy va ko'p qirrali ifodalanishiga imkon yaratadi. Suhbat davomida ijodkor o'z qarashlarini bevosita bayon etadi, tanqidchi esa bu fikrlarni yo'naltiradi, aniqlashtiradi va umumlashtiradi. Natijada badiiy ijodning ichki mohiyati yanada chuqurroq ochiladi.

Bundan tashqari, adabiy suhbat janri o'zida bir nechta funksiyalarni mujassam etadi:

- informatsion (ma'lumot berish),
- tahliliy (asar va ijodkorni baholash),
- estetik (badiiy didni shakllantirish),
- tarbiyaviy (o'quvchini ma'naviy jihatdan boyitish).

Shu jihatlar adabiy suhbatni ko'p qirrali janr sifatida belgilaydi[3].

Umarali Normatov adabiy suhbatlarining tematik va uslubiy xususiyatlari

Umarali Normatov ijodida adabiy suhbatlar muhim o'rin tutadi va ular o'zining chuqur mazmuni hamda ilmiy asoslanganligi bilan ajralib turadi. Uning suhbatlari asosan zamondosh yozuvchi va shoirlar ijodiga bag'ishlangan bo'lib, ularda ijodkorning individual uslubi, estetik ideallari va adabiy jarayondagi o'rni tahlil qilinadi.

Normatov suhbatlarining muhim jihatlaridan biri — ularning tematik rang-barangligidir. U faqat badiiy asar tahlili bilan cheklanib qolmay, balki:

- ijod jarayonining psixologik jihatlarini,
- iste'dod va mehnat munosabati,
- adabiy an'ana va yangilik masalalari,
- milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi kabi masalalarni ham yoritadi.

Uslubiy jihatdan Normatov suhbatlari aniq, mantiqiy va ravonligi bilan ajralib turadi. U savollarni oddiy shaklda qo'ysa-da, ular orqali murakkab nazariy muammolarni ochib beradi. Suhbatdosh javoblari esa muallif tomonidan izchil tahlil qilinib, umumlashtiriladi[4].

Normatov suhbatlarida samimiylilik va tabiiylik ustun. Bu esa o'quvchiga suhbatni jonli muloqot sifatida qabul qilish imkonini beradi. Natijada o'quvchi nafaqat ilmiy ma'lumot oladi, balki ijodkorning ichki dunyosiga yaqinlashadi.

Normatov ijodida adabiy suhbatning tanqidiy-estetik ahamiyati

Umarali Normatov adabiy suhbat janri orqali adabiy tanqidning yangi imkoniyatlarini namoyon etadi. U suhbatni shunchaki savol-javob shakli sifatida emas, balki chuqur ilmiy-tahliliy vosita sifatida qo'llaydi.

Uning suhbatlari adabiy jarayonni baholashda muhim mezon vazifasini bajaradi. Suhbat davomida ilgari surilgan fikrlar orqali muayyan asar yoki ijodkorning adabiyotdagi o'rni aniqlanadi.

Bu suhbatlar estetik qarashlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Normatov badiiy asarni baholashda mezonlarni aniq belgilaydi va o'quvchini mustaqil fikrlashga undaydi.

Uning suhbatlari tarixiy-adabiy manba sifatida ham muhimdir. Chunki ularda muayyan davr adabiy muhitining real manzarasi, ijodkorlar o'rtasidagi munosabatlar va estetik qarashlar aks etadi.

Normatov suhbatlarida tanqidiylik va xolislik uyg'unlashgan. U ijodkorni bir tomonlama baholamaydi, balki uning yutuq va kamchiliklarini muvozanatli tarzda tahlil qiladi. Bu esa uning ilmiy prinsipiialligini ko'rsatadi[5].

Xulosa

Umarali Normatov ijodida adabiy suhbat janri alohida o'rin tutadi va u o'zbek adabiy tanqidchiligida yangi yondashuvlarni yaratishda muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Normatov suhbatlarni faqat savol-javob shakli sifatida ishlatmagan, balki ularni ilmiy-tahliliy, estetik va tarbiyaviy funksiyalarni amalga oshiradigan vosita sifatida rivojlantirgan.

Adabiy suhbat orqali Normatov zamondosh yozuvchi va shoirlarning ijodiy uslubi, badiiy qarashlari va estetik pozitsiyasini chuqur tahlil qilgan. Suhbatlar nafaqat asarning badiiy xususiyatlarini, balki ijod jarayonining psixologik, madaniy va tarixiy kontekstini yoritishga xizmat qilgan. Shu bilan birga, Normatovning suhbatlaridagi samimiylilik va tabiiylik, o'quvchi va suhbatdosh o'rtasidagi

muloqotning jonliligi, adabiy jarayonni tushunishga yordam beruvchi muhim vosita sifatida namoyon bo'lgan.

Normatovning adabiy suhbatlari tanqidiylik va xolislikni uyg'unlashtirgan. U ijodkorning yutuqlarini e'tirof etish bilan birga, uning kamchiliklarini ham asosli tahlil qiladi. Bu jihat uning adabiy tanqidchi sifatidagi prinsipiialligini ko'rsatadi va ilmiy meros sifatida yuqori baholanishiga sabab bo'ladi.

Umarali Normatov ijodida adabiy suhbat janri:

- Adabiy tanqidning dialogik va interfaol shaklini yaratadi;
- Zamondosh yozuvchilar ijodini chuqur tahlil qilish imkonini beradi;
- Estetik va tarbiyaviy vazifani bajaradi, o'quvchining badiiy didini rivojlantiradi;
- Adabiy jarayon va davr ruhiyatini tarixiy manba sifatida yoritadi;
- O'zbek adabiy tanqidchiligida janr sifatida mustahkam o'rin egallaydi va keyingi tadqiqotlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Umarali Normatovning adabiy suhbatlari nafaqat ilmiy adabiyotshunoslik uchun, balki keng o'quvchi auditoriyasi uchun ham qimmatli bo'lib, o'zbek adabiy tanqidining rivojlanishida mustahkam poydevor yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1. Normatov, U.** *Talant tarbiyasi*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1985.
- 2. Normatov, U.** *Ijod sehri*. Toshkent: Sharq nashriyoti, 2000.
- 3. Qo'shjonov, M.** *Adabiy tanqid asoslari*. Toshkent, 1995.
- 4. Karimov, N.** *XX asr o'zbek adabiyoti tarixi*. Toshkent, 1999.
- 5. Rasulov, A.** *Adabiy tanqid nazariyasi*. Toshkent, 2006.